

систем и цивилизаций. - Выпуск 3. - Харьков: Константа, 2005. – С4–19. 9. Апанасенко Г. Хто раніш вимре – Ботсвана чи Україна. Дзеркало тижня №2. – 2008. 10. Литвин В. Незасвоєні уроки історії // Дзеркало тижня. – №2. – 2008.

В. М. Мойсієнко

КОНЦЕПЦІЯ НЕОЛІБЕРАЛЬНОГО КОНСЕРВАТИЗМУ В КОНТЕКСТІ ПОСТОТАЛІТАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В статті автор акцентує увагу на концепції неоліберального консерватизму, яка об'єднує позитивні риси двох основних та найбільш фундаментальних ідеологій – консерватизму та лібералізму. На думку автора, ця концепція може претендувати на роль політичної ідеї в процесі реформування державно-правової моделі в Україні.

Ключові слова: ідеологія, консерватизм, лібералізм, неоліберальний консерватизм, елітаризм

На сучасному етапі державогенезу все більшого значення набуває проблема заповнення ідеологічного вакууму, адже наявність та слідування визначеній меті, безсумнівно, є важливою засадою забезпечення поступального розвитку суспільства. Слід зазначити, що в умовах системної кризи вжиття будь-яких симптоматичних заходів видається мало перспективним. Тому, саме утвердження досить стабільної і досконалої ідеології є силою, здатною забезпечити суспільний прогрес, що не був би залежним від виборчих та інших перипетій.

Предметом дослідження виступає концепція неоліберального консерватизму, яка поєднує позитивні риси двох основних і найбільш ґрунтовних ідеологій – консерватизму (сім'я, переконання і віра, мораль, справедливість, правопорядок, ієрархія, цінність держави) і лібералізму (пов'язана правом і мораллю свобода в економічній, соціальній, культурній сферах, плюралізм, ринкова економіка, верховенство права, гуманізм тощо) – і може претендувати на роль політичної ідеї Української держави.

Слід сказати, що велике значення концепції неоліберального консерватизму обумовлено перспективністю належного поєднання названих цінностей консервативної та ліберальної ідеологій в контексті наближення політико-правового життя держави і суспільства до досконалості.

Не зважаючи на той факт, що вагомий фундамент консерватизму (Е. Берк, Л. де Бональд, Ж. де Местр, Г.В.Ф. Гегель, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше та ін.) і лібералізму (Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, Й.Г. Фіхте, Д. Бентам, О. Гамільтон, Т. Пейн, О. Конт, Дж.С. Мілль, Г. Спенсер та ін.) в європейській політико-правовій думці було закладено ще в добу Нового часу, ідея неоліберального консерватизму у вітчизняній науці все ще не знайшла належного

відображення, оскільки дослідження лібералізму (В.П. Заболоцький [1] та ін.) та консерватизму (Козак Н.А. [2] та ін.) носять відокремлений характер. Отже, завданнями цієї наукової розвідки є: а) проаналізувати сутність консерватизму і лібералізму; б) дослідити особливості тлумачення природи держави в зазначених ідеологіях; в) сформулювати основні засади концепції неоліберального консерватизму, що поєднує названі основні ідеології і відповідає єству державності.

Методологічну базу цього дослідження складають загальнонаукові (діалектичний, дедуктивний, індуктивний, логічний, системного підходу, структурний, аналізу і синтезу фактологічної й емпіричної інформації та ін.) і спеціальні (ціннісно-нормативний, біхевіористичний, порівняльний, історичний та ін.) методи наукового пізнання.

Політична ідеологія лібералізму розвивалася понад три століття. Перший (класичний) етап формування політичної доктрини лібералізму отримав назву аристократичного. Він був започаткований Т. Гоббсом та в основному сформований Дж. Локком, Ш.Л. Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбахом, І. Кантом, Б. Констаном, А. де Токвілем. Зазначені мислителі використовували теорію природного права і суспільного договору та виступали за парламентську монархію, скасування феодальних привілеїв, розподіл влади, проголошення приватної власності основою свободи людини, за демократичні права і свободи, за рівність перед законом. Названі мислителі вважали, що закони повинні мати справедливий дух та мають відповідати принципам, встановленим виконавчою владою.

Другою історичною формою лібералізму став т.зв. демократичний лібералізм. Його представниками є К. Гельвецій, Ж.Ж. Руссо, Й.Г. Фіхте, Д. Бентам, О. Гамільтон, Т. Пейн, О. Конт, Дж.С. Мілль, Г. Спенсер. Вони виступали за республіканський устрій держави, обмеження втручання держави у приватні справи громадян, широкі громадянські права і свободи, участь громадян у політичному житті. Були сформовані концепції плебісцитарної демократії, народовладдя, утилітаризму, ідеї верховенства судової влади, солідаризму, суспільного прогресу і порядку, динамічного підходу до політичних асоціацій, розгляду суспільства як системи, що прагне до рівноваги, еволюціонізму, обмеження прав державного апарату управління, суспільної толерантності.

У ХХ ст. сформувалася політична доктрина соціального лібералізму або неолібералізму (третя форма лібералізму), принциповою засадою якого була ідея необхідності здійснення еволюційних змін у формі суспільно-економічних і політичних реформ на основі: а) права на здобування власності та її недоторканості, зв'язку її зі свободою; б) індивідуалізму, тобто першочерговості прав людини, другорядності її обов'язків; в) тісного зв'язку теорії природного права і суспільного договору з радикальною протестантською інтерпретацією Святого Письма (що є надбанням Нового часу, доби раціоналізму, краху феодалізму і розвитку капіталізму), що сприяло розкріпаченню людини в небачених масштабах, саморозвитку та формуванню її як Особистості, що проживає в межах одержавленого

етносу.

Загальними рисами ідеології лібералізму стали також опрацювання концепції демократії, поняття ліберальної держави, ідеї рівності, соціальної справедливості, розгляду людини як моральної істоти, котра поєднує власні інтереси з інтересами суспільства і відповідає за нього[3].

Дослідник В.П. Заблоцький метою лібералізму визнає забезпечення належних умов для динамічного і вільного розвитку суспільства, збереження і поширення можливостей громадян, зміцнення їх свободи[4]. Іншою рисою лібералізму є відведення людині визначної ролі в суспільному житті: ще В. фон Гумбольдт пропагував «повну свободу» і зменшення опіки держави, аби люди не втратили «силу і вправність» [5].

Разом із тим, висловимо сумніви стосовно справедливості деяких згаданих апріорних тверджень лібералізму. Зокрема, це пов'язано з надто оптимістичним поглядом лібералів на природу людини, наслідком чого є викривлення її ролі й надмірні претензії в суспільно-політичному житті.

Слід згадати думку Ш.Л. Монтеск'є, котрий резонно наголошував, що республіка ґрунтується на політичній доброчесності, любові до вітчизни і рівності, хоча мислитель і відзначає, що “політична доброчесність є самовідданість – справа завжди дуже складна” [6].

Тому, переважно теорія і практика суспільно-політичного життя до Французької революції була організована на засадах консерватизму, хоча останній як окрема течія виникає й оформлюється як реакція на події 1789 р.

Консерватизм (від лат. *conservare* – зберігати, охороняти) є соціально-політичною течією, спрямованою на збереження історичних традицій, форм і принципів суспільного та політичного устрою, певну протидію інноваціям і перетворенням у державі та суспільстві. Сучасний консерватизм поєднує традицію і новаторство, уникає соціальних потрясінь, орієнтується на еволюційні, поступові і виважені соціальні зміни, зберігає традиційні людські цінності і норм життя, забезпечує провідну роль держави у розвитку суспільства, органічне поєднання поваги свободи кожного індивіда і захисту традиційних цінностей (релігія, сім'я, закон, порядок) [7].

Консерватизм сам по собі не протиставляється прогресові, він лише вимагає, щоб розвиток був організованим, щоб майбутнє не знищувало минулого. Він підтримує зв'язок часів, не припускає остаточного його розриву, поєднує майбутнє з минулим, має духовну глибину і звернений до стародавніх витоків життя, підтримує релігію, культуру[8].

Вирізняють декілька інтерпретацій консерватизму: історична (аристократично-клерикальна реакція на Французьку революцію); антропологічна (людина керується у своїх діях інстинктом, почуттями, розумом), при чому, першість віддається суспільству, а не індивіду (його права впливають з обов'язків); ситуаційна (консерватизм виступає як засіб збереження існуючих порядків)[9].

Слід сказати, що загалом консерватизм протиставляє ліберальним ідеям свободи і рівності порядок та ієрархічність. Так Е. Берк на майже риторичне

питання “Що являє собою свобода без мудрості чи без доблесті?” вельми резонно відповів: “Нічого, окрім найбільшої з можливих бід”, адже без цих обмежень свобода стає глупою, злою, безумною [10], а Дж. Адамс вважав особисті якості людини природно зумовленими і називав проповідкування ідей однакових здібностей і впливу «великим ошуканством» [11].

Разом із тим, з метою належного синтезування елементів консерватизму і лібералізму, доцільно в загальному плані окреслити природу державності, яка бачиться нам найбільш відповідною ідеям суспільного договору. Ще Б. Спіноза вважав його не історичною подією, а постійно діючими відносинами [12], а за Т. Гоббсом, суспільний договір є необхідною і постійною логічною складовою життя соціуму і має концептуальне значення при поясненні природи держави і політичного життя в цілому [13].

Н. Макіавеллі, резюмуючи такі риси людського характеру як ненависть, злість, егоїзм, жадоба до влади, назвав природу людини “підлою” [14], а Т. Гоббс вважав людину надто пристрасною й егоїстичною істотою, якій притаманні страх, жадібність, бажання безмежної влади, бажання шкодити іншим людям. З метою мінімізації наслідків “війни всіх проти всіх”, що спричинені названими рисами людини, було утворено державу, яка поглинає політичні права підданих, поєднує із собою суспільство, владу, право і мораль, дотримується незмінних раціональних засад, що за абсолютної і незмінної влади сприяє могутності держави та щастю людей [15].

Основні постулати теорії суспільного договору, розробленої Г. Гроцієм, Т. Гоббсом, Дж. Мільтоном, Дж. Лілберном, О. Сіднеєм, Дж. Локком, Б. Спінозою, С. Пуфендорфом, Х. Томазієм, Х. Вольфом, Ш.Л. Монтеск'є, Ж.Ж. Руссо, О.М. Радищевим та ін., наступні: а) в історії існував т.зв. “природний” стан, за якого мали місце абсолютні рівність і свобода, які, щоправда, не були корисними, бо межували з хаосом; б) держава і право виникають внаслідок добровільного зречення людей деяких прав в обмін на певні послуги влади і держави; в) держава є наслідком взаємної згоди людей; г) вона має на меті забезпечення їхніх нагальних потреб та інтересів; г) право є засобом досягнення суспільної гармонії [16] та ін.

Також слід підкреслити, що за Ж.Ж. Руссо, суспільний договір включає дві стадії – угоду об'єднання у суспільство й угоду підкорення владі [17].

З викладеного випливає, що: а) держава є винаходом людей, що має забезпечити добробут; б) суспільна ієрархія є справедливою (договір підкорення), адже егалітарна рівність і свобода, властиві природному стану, спричиняють “війну всіх проти всіх”; в) політичні права індивідів не є природними, адже за природного (додержавного) стану не існувало ні політики, ні держави, ні відповідних прав; г) обов'язок вищій права, адже угоди об'єднання і підкорення немислимі без обмеження індивідуалізму; г) сфера політичної влади є привілеєм держави, за допомогою якого мають гарантуватися природні права людини – економічні, соціальні, культурні.

Консерватизм виступає фундаментом, на основі котрого є можливими різні варіації й експерименти лібералізму, адже для будь-якого оновлення необхідним є попереднє існування певної константи. Широке поширення

ліберальних ідей є доцільним не раніше часу, коли суспільство буде мати належний рівень культури, коли практично усі індивіди матимуть достатній розум і честь, аби власною свободою не зашкодити собі самим та іншим.

Проте, доцільним є поєднання суспільно-політичних ідей консерватизму з економічними ідеями лібералізму, що сприятиме небаченим компромісу, єдності і процвітання. Так, цінності консерватизму (релігія, сім'я, порядок, ієрархічність, елітаризм, мораль тощо) є фундаментом гідної влади, тоді як цінності лібералізму (пов'язана правом і мораллю свобода в економічній, соціальній, культурній сферах, плюралізм, ринкова економіка, верховенство права, гуманізм тощо) є наслідком належної реалізації мети держави.

Слід погодитися з Дж. Аддісоном: правильний вибір посадовців, а не їх змінюваність лежить в основі належного державного управління[18]. Відзначимо, що за Р. Дарендорфом інтелектуальна нерівність може бути критерієм поділу на владарюючих і підвладних[19]. Тому вельми важливою є елітарна організація державної влади, за якої остання була би заснована на принципах раціоналізму, а також честі і справедливості (згадаймо сера У. Темпля: “найкраще правління” – це те, за якого правлять “найкращі люди”, а “погане правління”, де правлять “погані люди”). Цікавим також є тлумачення аристократії Н. Бердяєвим: “Аристократична влада – влада кращих і шляхетніших, сильніших за обдаруваннями, вона є не право, а обов'язок, не претензії, а служіння” [20].

Відзначимо, що сильна еліта спроможна здолати негативні аспекти природи звичайної людини, забезпечити належне управління і реалізувати ліберальні ідеї, які ґрунтуються на ідеалістичному баченні ества людини. Тому, основними засадами практичної реалізації концепції неоліберального консерватизму і досягнення благоденства є: а) сформована і пануюча еліта; б) існування т.зв. закритої моделі державної служби; в) належна моральна і професійна підготовка службовців; г) оптимальне поєднання виборності та призначуваності; г) ефективний механізм контролю і відповідальності; д) політика влади щодо піднесення загальної культури просвітницькими та ін. заходами; е) пропагування й охорона традиційних цінностей державою; є) забезпечення сильною владою порядку і належної свободи людини в економічній, соціальній, культурній сферах тощо.

У підсумку відзначимо, що виняткова перспективність концепції неоліберального консерватизму полягає у відповідності природі державності синтезу політичних ідей консерватизму і гуманістичних ідей лібералізму.

1. Заблоцький В.П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. – Донецьк: Янтра, 2001. – 386 с. **2.** Козак Н.А. Український консерватизм: історія і сучасність: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.01 «Теорія і історія політичної науки» / Н.А. Козак. – Львів, 2001. – 20 [1] с. **3.** Кухта Б. Лібералізм / Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С.222 – 223. **4.** Заблоцький В.П. Лібералізм: ідея, ідеал, ідеологія. – Донецьк: Янтра, 2001. – С.156. **5.** Гумбольдт В. Позитивна і негативна держава / Лібералізм: Антологія / Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського / Олег Проценко (упоряд.), Василь Лісовий (упоряд.). – К.: Смолоскип, 2002. – С. 631– 632. **6.** Монтескьє Ш.Л. О духе законів. – М.: Мысль, 1999. – 672 с.

7. Горбатенко В.П., Бушанський В.В. Консерватизм / Юридична енциклопедія. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2001. – Т. 3: К–М. – С. 267 – 268. 8. Голобуцький О., Кулик В. Консерватизм – ідеологія порядку, стабільності і добробуту. – К.: УРП, 1995. – С. 2 – 3. 9. Кухта Б. Консерватизм / Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С. 23. 10. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / Под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2006. – С.419. 11. Адамс Дж. Про природжену аристократичність // Консерватизм: Антологія / наукове товариство ім. В'ячеслава Липинського / Олег Проценко (упоряд.), Василь Лісовий (упоряд.). – К.: Смолоскип, 1998. – С.251. 12. Крестовська Н.М. Спіноза / Юридична енциклопедія. – К.: видавництво “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2003. – Т.5. – С. 596. 13. Тимошенко В.І. Договірна теорія походження держави / Юридична енциклопедія. – К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1999. – Т.2: Д–Й. – С. 259. 14. Макиавеллі Н. Государь: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс; Харьков: Изд-во “Фолио”, 2001. – 656 с. 15. С. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть государства церковного и гражданского. – М.: Мысль, 1991. – 731 с. 16. Романюк А. Договір суспільний / Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С.132. 17. Руссо Ж.Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права. – К., 2001. 18. Аддисон Дж. Ессе из журнала “Фригольдер” // Англия в памфлете: Английская публицистическая проза начала XVIII в. – М., 1987. 19. Дарендорф Р. Тропы из Утопии / Перевод с немецкого Б.М. Скурагова, В.Л. Близнекова. – М.: Практикс, 2002. – 536 с. 20. Кухта Б. Аристократія / Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. – Львів: Кальварія, 2003. – С.29.

Г. В. Кохан

БЮРОКРАТИЧНА КОРУПЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ

В статті аналізується феномен бюрократичної корупції, що розглядається автором як відхилення від класичної моделі раціональної бюрократії М.Вебера. Розглядаються ознаки і загрози корупції в демократичних суспільствах, а також країнах, що розвиваються.

Ключові слова: бюрократична корупція, політична корупція, раціональна бюрократія, Вебер

Всім відомою та класичною у політичній науці вважається модель раціональної бюрократії М. Вебера. Коли говоримо про раціональну бюрократичну систему та її службовців, то, згідно М. Вебера, повинні виконуватися наступні вимоги: державні службовці, як вільні особистості, – повинні підкорятися владі в силу своїх посадових обов'язків; вони формують чітко виражену ієрархію посад; кожна посада має чітко виражену в юридичному змісті компетенцію; обіймання посад відбувається на вільній контрактній основі; до уваги береться технічна кваліфікація кандидатів; вони призначаються, а не обираються; посадовець отримує фіксовану